

foto Arnold van Kreveld

De belofte van Tijdelijke Natuur

Zo'n vijftien jaar geleden haalden ze geregeld het nieuws, zeggekorfslakken die de A73 dwars zaten en rugstreepadden die opdoken in plasjes op bouwterreinen en daar het werk stil legden. Uit voorzorg kozen projectontwikkelaars en overheden daarom voor natuurwerend beheer. Intensief maaien, terreinen afzetten met plastic; dat soort maatregelen. Een dure aanpak met louter verliezers. Gelukkig kon het ook anders. Er kwam een innovatie in natuurwetgevingsland: Tijdelijke Natuur.

— Arnold van Kreveld (Stichting Tijdelijke Natuur)

> Nu, ruim twaalf jaar na het verlenen van de eerste Flora- en faunawet-ontheffing in het kader van Tijdelijke Natuur, kunnen we de vraag wat deze innovatie heeft opgeleverd trachten te beantwoorden. Het antwoord is gelukkig niet eenduidig. Gelukkig, want dan was dit een kort en saai artikel geworden. Juist in de complexiteit en meerduidigheid schuilen de leerpunten. Daarover straks meer, nu eerst de achtergronden.

Wat is Tijdelijke Natuur?

Natuurwetgeving beschermt gebieden en soorten. Beschermde soorten mogen niet worden gedood, mogen niet (opzettelijk) worden verstoord en hun leefgebied mag niet worden vernietigd. Deze verbodsbepalingen zijn echter niet absoluut. Onder bepaalde, nauw geformuleerde omstandigheden kan vrijstelling worden verkregen. Dat kan via een vrijstelling in de vorm van een ontheffing en sinds 2017 ook onder de Gedragscode Tijdelijke Natuur. Normaliter kan je alleen vrijstelling krijgen voor beschermde soorten die aanwezig zijn. Nogal

logisch. Of toch niet? De destijds bedachte innovatie – en de kern van tijdelijke natuur – is een ontheffing voor beschermde soorten die (nog) niet aanwezig zijn. De eerste stap die moet worden gezet is een ecologische inventarisatie. Vervolgens kan een ontheffing worden aangevraagd om soorten te mogen verwijderen die er nog niet zitten, en die zich vestigen in de periode dat het terrein braak ligt. Er geldt wel een aantal voorwaarden. De belangrijkste is dat de natuurlijke ontwikkeling op het terrein minimaal een jaar de ruimte krijgt. Daarnaast moet de uiteindelijke bestemming vast liggen en nog niet zijn bereikt. Voordat de tijdelijke natuur wordt opgeruimd, moet weer een inventarisatie worden uitgevoerd om te zien welke beschermde soorten zijn opgedoken. Die mogen op verantwoorde wijze worden verwijderd, dat wil bijvoorbeeld zeggen buiten de kwetsbare periode, maar dure en tijdrovende compensatie en het aanvragen van een ontheffing zijn niet meer nodig. Het concept Tijdelijke Natuur werd in 2006 juridisch getoetst met als conclusie dat de

aanpak voldoet aan de Europese en Nederlandse natuurwetgeving. Ook werd een ecologische analyse naar de mogelijke effecten gedaan. Vooral pioniers en vroege soorten zoals plevieren, sterns, rugstreepad en orchideeën zouden baat hebben, evenals doortrekkers en wintergasten.

Wat werd beoogd?

De initiatiefnemers waren ARK Natuurontwikkeling, Bureau Stroming (een adviesbureau voor natuur- en landschapontwikkeling) en het aan het ministerie van LNV gelieerde en inmiddels in dat ministerie opgegaane InnovatieNetwerk. Al snel haakte het ministerie van LNV aan. Er waren meerdere doelen. In de onderbouwing *Tijdelijke Natuur, permanente winst* staat het als volgt geformuleerd:

'Het perspectief:

- Een enorm oppervlakte aan natuur- en wandelgebieden erbij. Het gaat naar schatting om 38.000 hectare ....
- Deze gebieden liggen verspreid over Nederland en vaak in de stadsrand. Tijdelijke natuurgebieden zijn daardoor ook bij uitstek (tijdelijke) wandel- en struengebieden.
- Die natuurgebieden zijn tijdelijk, want op het moment dat het bouwproject start, moet de natuur daarvoor plaatsmaken. De winst is echter permanent, want op het moment dat het ene braakliggende terrein wordt volgebouwd, is het volgende alweer opgespoten. [...] De natuur en wandelgebieden zijn er dus permanent, maar steeds ergens anders.
- De winst voor de natuur is ook permanent, omdat populaties van zeldzame soorten zich in de tijdelijke natuurgebieden kunnen versterken en vandaaruit nieuwe gebieden kunnen bezetten. Een uitstralings-effect dus,

dat merkbaar is tot ver buiten de grenzen van het tijdelijke natuurgebied zelf.'

Een bijkomend doel was een eind maken aan een onwenselijke situatie, waarbij natuur en ontwikkeling tegenover elkaar staan. Met gefrustreerde ontwikkelaars en afnemende steun voor natuurbescherming tot gevolg. Positiever verwoord was het bijkomende doel een brug slaan tussen mens en natuur. Daarom is vanaf het begin direct ingezet op het betrekken van omwonenden en plaatselijke natuurclubs.

Initiatiefnemers en hun motivatie

Er blijken meerdere redenen te zijn waarom initiatiefnemers kiezen voor tijdelijke natuur. Havenbedrijven, een aantal gemeenten en ontwikkelaars hebben als primair doel het beheersen van risico's. Zeker havenbedrijven hebben vaak veel braakliggende grond, meestal opgespoten zand, met een hoge potentie voor het aantrekken van beschermde soorten. Port of Amsterdam meldde zich als eerste aan voor een pilot van 9 hectare. Inmiddels zijn grote delen van de Amsterdamse haven tijdelijke natuur. De havens van Rotterdam, Groningen, Moerdijk en Terneuzen volgden al snel.

Een andere groep initiatiefnemers zijn mensen met een groen hart. Soms lokale natuurclubs, soms een ecooloog van een gemeente en soms een medewerker van een bedrijf. Deze groep gebruikt het argument risicobeheersing om anderen te overtuigen, maar wordt zelf vooral gemotiveerd door een passie voor natuur. De terreinen zijn gemiddeld een stuk kleiner dan in de havens, soms maar een halve tot enkele hectares. Actieve gemeenten die met name handelen vanuit groene motieven zijn onder andere Tilburg en Zoetermeer. Deze groep heeft de wind mee nu er veel

aandacht is voor biodiversiteit en vergroening. Een derde groep was niet voorzien. Grote bedrijven (onder andere Heineken, Philips Medical Systems, Tata Steel en TenneT) hebben gekozen voor tijdelijke natuur om op hun terreinen natuur de ruimte te kunnen geven zonder mogelijke toekomstige ontwikkelingen te compliceren. Deze tijdelijke natuur is vaak langjarig. Ontheffingen hebben echter een geldigheidsduur van tien jaar en gedragscodes worden iedere vijf jaar vernieuwd. Gebruik willen blijven maken van de vrijstelling vergt dus wel onderhoud van de status.

Beheer en inrichting

Het is toegestaan om maatregelen te nemen om de tijdelijke natuur een zetje te geven, maar hier zijn wel grenzen aan. Het idee is namelijk spontane natuurontwikkeling met géén of extensief beheer. Grootschalig bloemenmengsels inzaaien of natuurvriendelijke landbouw voldoen in principe niet. In principe, want provincies kunnen besluiten om meer toe te staan. Zo is er in Zeeland een hoogstamboomgaard aangeplant op een terrein dat naar verwachting vele jaren natuur zal blijven. Dit perceel ligt strategisch tussen twee geïsoleerde populaties steenuilen en heeft als doel deze weer te verbinden. In de Amsterdamse haven ligt een fraai stuk tijdelijke natuur van enkele hectaren waar verschillende inrichtingsmaatregelen zijn genomen. Er zijn poelen voor rugstreepadden, reliëf en takkenbossen voor insecten en kleine zoogdieren, en enkele afgestoken zandhoepen (voor oeverzwaluwen). Beheer is niet verplicht; tijdelijke natuur is juist bedoeld om te verwilderen. Extensief beheer is wel toegestaan, bijvoorbeeld om het gebied toegankelijk te houden of om een bepaald gewenst

foto Ron Poel

natuurtype te behouden. Meestal wordt gekozen voor extensief maaien, soms voor extensieve begrazing.

En?

Er is geen eenduidig antwoord op de vraag of tijdelijke natuur een succes is. Het hangt af hoe succes wordt gedefinieerd. Gaat het om het aantal gebieden en het oppervlak aan tijdelijke natuur? Of om de mate waarin de natuur profiteert? Of is het sociale aspect van belang; is de angst voor beschermde soorten afgenomen, kunnen omwonenden meer genieten van natuur, brengt de natuur mensen samen?

Het antwoord op deze vraag hangt ook af aan wie die wordt gesteld. Mede daarom is het goed ze alle drie even langs te lopen. Sinds 2009 is er vrijstelling aangevraagd voor bijna 4000 hectare tijdelijke natuur. Een deel hiervan is inmiddels opgeruimd, maar het grootste deel bestaat nog. Dat is veel minder dan de 38.000 hectare zoals genoemd in het perspectief, dus dat valt tegen. Aan de andere kant is het meer dan de jaarlijks door een miljoen mensen bezochte Amsterdamse Waterleidingduinen, dus in dat licht is het nog niet zo gek. Het betrof 59 tijdelijke-natuurter-

reinen variërend van minder dan 1 hectare tot meer dan 750 hectare (Tata Steel). Leuk is ook dat er in andere landen veel belangstelling is. In Vlaanderen, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland en Denemarken is of wordt gekeken of het concept ingevoerd kan worden. Tot nu toe is dat alleen gebeurd in Vlaanderen, waar vooral havens en grondstoffwinners er gebruik van maken.

Natuurwinst

Vooraf werd verwacht dat er wel (streng) beschermde soorten zouden profiteren, maar dat aantal werd ingeschat als beperkt. Vooral vogels en rugstreeppad werden kansrijk geacht. Inmiddels zijn kleine marterachtigen, konijn en haas in sommige provincies nationaal, dat wil zeggen iets minder streng, beschermd en dit zijn ook soorten die kunnen opduiken en waarvoor het dus voor een terreineigenaar nuttig is om een vrijstelling te hebben. Daarnaast was de verwachting dat er veel niet-beschermde soorten zouden profiteren.

Er is onderzoek gedaan naar de ecologische effecten, onder andere op het Eeserwold bij Steenwijk, in de haven van Amsterdam, op bedrijvenpark Twente Noord in Almelo en op een serie terreinen in provincie Zuid-Holland. Kort samengevat: de

voorspellingen zijn uitgekomen. Blauwborsten hebben op meerdere terreinen jongen groot gebracht. Ook weidevogels en verschillende soorten orchideeën deden het lokaal goed. Rugstreeppadden vestigden zich daar waar verwacht en kleine marterachtigen, konijn en haas meldden zich lokaal. Af en toe doken er even doortrekkende zeldzaamheden op, op het Eeserwold alleen al otter, purperreiger en ruigpootbuizerd.

Niet-beschermde soorten zijn nauwelijks geïnventariseerd, maar duidelijk is dat het aantal soorten van allerlei planten en insecten op voorheen braakliggende terreinen in de regel hoger is dan als er intensief zou zijn beheerd. Dit jaar zijn drie terreinen van Port of Amsterdam op enkele groepen insecten gemonitord en dat leverde meteen al bij het eerste bezoek de niet-beschermde maar zeldzame harkwesp en blauwvleugelsprinkhaan op.

Omdat tijdelijke natuur tijdelijk is, is de vraag relevant of er – zoals in het perspectief vooraf is geschetst – sprake is van permanente winst. Die vraag is lastig te beantwoorden. Het zou kunnen dat tijdelijke natuurterreinen zijn gebruikt als stepping stone en dat soorten daardoor nieuwe gebieden hebben gevonden. Ook is het mogelijk

dat geïsoleerde populaties tijdelijk genen hebben kunnen uitwisselen. Maar hier is geen onderzoek naar gedaan en er zijn dan ook geen voorbeelden van bekend.

Het sociale aspect

Op een aantal locaties kijken ondernemers en andere betrokkenen na hun betrokkenheid bij tijdelijke natuur anders aan tegen natuur. In een van de eerste projecten (het Eeserwold te Steenwijk) zijn mede door betrokkenheid van Landschap Overijssel publieke delen van het terrein uiteindelijk natuurlijker ingericht. Hetzelfde geldt voor een woonwijk in Rosmalen. Elders werden oevers van aangelegde wateren verflauwd. Dat ontwikkelaars en andere initiatiefnemers open staan voor dit soort suggesties is een mooi bijkomend resultaat en tevens (kleinschalige) permanente winst. In Friesland kwam het initiatief voor tijdelijke natuur van Vogel- en natuurbeschermingswacht Oude- en Nieuwehorne en Plaatselijk Belang Oude- een Nieuwehorne. In dit 2,5 hectare grote gebiedje ten oosten van Heerenveen is er nadrukkelijk ruimte voor omwonenden, waaronder diverse scholen, kinderdagverblijven en dagbestedingsinitiatieven uit de buurt. Doordat op enkele

plekken een simpele zitgelegenheid is gemaakt en de paden goed begaanbaar zijn kunnen ook mensen die minder goed ter been zijn gebruik maken van de route. Kinderen hebben hier de ruimte om zelf te ontdekken, bouwen en ravotten. Een mooi voorbeeld van natuur ten behoeve van omwonenden.

Dus?

De innovatie Tijdelijke Natuur blijkt levensvatbaar. Met zestig terreinen, 4000 hectare en interesse (en zelfs navolging) in het buitenland is het concept niet blijven steken in de pioniersfase. Toch is het ook geen ronkend succes. Gezien de krantenkoppen van vijftien jaar geleden was de verwachting dat er meer commerciële partijen vanuit het argument risicobeheersing de keuze zouden maken voor tijdelijke natuur. Er zijn meerdere redenen waarom dit argument minder overtuigend bleek dan gedacht. Eén reden is dat ontwikkelaars die percelen willen verkopen graag keurige percelen in de aanbidding hebben. Hun angst is dat klanten afhaken als ze een groene rugte zien. Verder speelt mee dat ontwikkelaars graag hun handen vrij houden. De voorwaarde dat natuur minimaal

een jaar de ruimte moet krijgen, wordt gezien als te beperkend. Tenslotte is het niet onaannemelijk dat beperkte handhaving vanuit de overheid heeft geleid tot minder angst voor beschermde soorten. En bij minder angst is de noodzaak preventief actie te ondernemen beperkt. Doordat het aantal terreinen is achtergebleven bij een aantal van de meer optimistische voorspellingen zal de directe natuurwinst ook minder groot zijn. Dat is jammer, maar het is zeker niet het hele verhaal. Hoewel het winter is en de natuur zich heeft teruggetrokken, gebeurt er van alles in Tijdelijke-Natuurterreinen door het hele land. Libellenlarven in een poel in de Amsterdamse haven vangen alles wat beweegt en klein genoeg is om op te kunnen eten, een bejaard stel in Nieuwehorne zit op een bankje en geniet van een nieuwsgierige roodborst, de rugstreeppadden bij Wienerberger in het Vlaamse Rumst hebben zich diep ingegraven en wachten het voorjaar af. Geen van hen is bezig met het evalueren van het concept Tijdelijke Natuur, ze profiteren van wat er nu is. Voor hen is Tijdelijke Natuur, zonder dat zij het weten, een succes.<

a.kreveld@xs4all.nl

Tijdelijke Natuur bij de Port of Amsterdam. Inzetfoto links: gewoon blauwtje, rechts: kleine vos.

foto's Arnold van Kreveld; inzetfoto onder (kleine vos) Ron Poot

